

ПРОДУКТИВНА ПРАЦЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК СТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ БЛАГ В ПОВНОЦІННОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

4. Концепція розвитку професійно-технічної освіти (професійної) освіти в Україні // *Освіта*. – 2004. – № 31. – С. 6 – 7.
5. Кремень В.Г. Нові вимоги до якісної освіти // *Освіта України*. – 2006. – № 45 – 46. – С. 6 – 7.
6. Мескон М.Х, Альберти И., Хедоури Ф. *Основи менеджмента*; Пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – С. 31.
7. На Всеукраїнському форумі // *Професійно-технічна освіта*. – 2005. – №3. – С. 219.
8. Ничкало Н.Г. Профтехосвіта і ринок праці: старі й нові проблеми // *Педагогічна газета*. – 2005. – № 12. – С. 8.
9. *Освітній менеджмент: Навчальний посібник* / За ред. Л. Даниленко. – К.: Шкільний світ, 2003. – С. 30.
10. *Професійно-технічна освіта: від кризи до стабільності. Тези виступу Міністра освіти і науки України на підсумковій колегії працівників професійно-технічної освіти* // *Освіта*. – 2006. – № 33. – С. 1– 5.
11. Тимошенко И.И., Соснин А.С. *Мотивация личности и человеческих курсов*. – К.: Изд-во Европ. ун-та, 2002. – 576 с.
12. Хміль Ф. *Основи менеджменту: Підручник*. – К.: Академвидав, 2003. – С. 126.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2008

УДК 331.37.03

Віктор Мадзігон, науковий співробітник лабораторії трудової підготовки
і політехнічної творчості АПН України,
м. Київ

ПРОДУКТИВНА ПРАЦЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК СТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ БЛАГ В ПОВНОЦІННОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлюються історичні передумови розвитку продуктивної праці учнів.

Ключові слова: “людина-природа”, “людина-техніка”, праця, вчений-педагог, педагогічна думка.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічному словнику подається таке визначення: “Продуктивна праця – праця людини, в результаті якої створюються матеріальні блага та послуги. Продуктивною є не тільки праця у сфері матеріального виробництва, але й у сфері науки, освіти, управління, охорони здоров’я, послуг, а також у духовній” [7, 265 – 266]. Із зазначеної дефініції важливо виокремити розуміння сутності продуктивної праці, яка не обмежується матеріальним виробництвом і орієнтацією учнів на реалістичні професії типу “людина-природа”, “людина-техніка”, але й включає сфери науки, послуг і сферу духовну. Таке розуміння продуктивної праці розширює можливості для профорієнтації учнів, адже сфері науки відповідають професії типу “людина-знакові системи”, сфері послуг – “людина-людина”, духовній сфері – “людина-художні образи”. Зазначене визначення продуктивної праці ми обрали як робочу дефініцію, оскільки лише таке

багатоаспектне розуміння феномену продуктивної праці забезпечує повноцінну профорієнтацію особистості старшокласників і трансформацію продуктивної праці у різноманітну профільну підготовку з урахуванням потреб місцевих регіонів.

К.М. Катханов пропонує розглядати поняття “продуктивна праця” в трьох аспектах – соціально-економічному, техніко-економічному, психолого-педагогічному. Соціально-економічний аспект передбачає розгляд категорії продуктивної праці в плані суспільних виробничих відносин. Техніко-економічний аспект розглядає продуктивну працю з точки зору її змісту і простого процесу праці, тобто створення корисного продукту споживчої вартості. Психолого-педагогічний аспект передбачає вплив продуктивної праці на виховання, формування особистості, відношення до праці. Цей аспект впливає на створення форм та методів поєднання навчання з продуктивною працею [1, 359]. Зазначене розуміння сутності продуктивної праці не є новим. Воно аналогічне до тих, які робили у

ПРОДУКТИВНА ПРАЦЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК СТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ БЛАГ В ПОВНОЦІННОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

свій час соціалісти-утопісти, розглядаючи продуктивну працю як ефективний засіб поєднання зовнішньої фізичної і внутрішньої семантичної сфер. До того ж розуміння продуктивної праці у К.М. Катханова обмежене лише сферою матеріального виробництва.

К.М. Катханов дає наступне визначення продуктивної праці: “При соціалізмі продуктивною працею є праця в сфері матеріального виробництва, яка перетворює предмети природи, змінюючи їх у відповідності з людськими потребами. Продуктивна праця – це праця в сфері матеріально-суспільного соціалістичного виробництва, яка характеризується рівнем ефективності” [1, 76 – 77]. Виходячи з такого визначення поняття продуктивної праці, К.М. Катханов пропонує розглядати його на трьох рівнях: перший рівень – продуктивна праця характеризується тільки самим фактором створення матеріальних цінностей, без відповідного врахування супровідних її ознак, економіко-технічних факторів праці. Такий підхід характерний для загальноосвітньої середньої школи; другий рівень – продуктивна праця включає й економіко-технічні фактори з усіма їхніми ознаками (нормування та облік, продуктивність праці матеріальне стимулювання, поєднання кількісних та якісних показників, економічних матеріальних ресурсів тощо), такий підхід характерний для ПТУ; третій рівень – продуктивна праця з точки зору вимог досягнень науки, техніки та організації виробництва, тобто в повному розумінні цього поняття. Така праця характерна для сучасних виробництв. Тільки вона може забезпечити створення не тільки необхідного, але й додаткового продукту [1, 77]. Зазначені рівні не відповідають вимогам особистісно зорієнтованої освіти, не забезпечують можливостей для самореалізації кожної особистості, а лише учнів, які мають інтерес до реалістичного і конвенціонального типів професій (класифікація професій за Дж. Голландом). Учні з природними здібностями до інтелектуального, артистичного, соціального типів професій не зможуть задовольнити свої потреби в продуктивній праці, яка обмежується лише матеріальним виробництвом і утилітарним підходом до оцінювання його результатів.

У школі необхідно застосовувати усі рівні продуктивної праці, оскільки в умовах ринкової економіки продуктивна праця виступає сприятливим фактором для швидкого входження молоді в трудові стосунки. Учні повинні реально уявляти ті проблеми, які можуть виникнути вже після закінчення навчання в школі, тому знання та вміння, набуті ними – це товар, який потрібно

продати на ринку праці. Тому ми не можемо повністю погодитися з поглядами К.М. Катханова на сутність продуктивної праці.

На думку Д.О. Тхоржевського, продуктивна праця – це організована праця, спрямована на створення матеріальних або духовних благ та всебічний розвиток особистості [10, 162]. Така дефініція є прийнятливою для сучасного розуміння продуктивної праці. Продуктивна праця, за Д.О. Тхоржевським, відповідає формулюванню, яке подане в Економічному словнику. Формулювання сутності продуктивної праці, зазначене у Д.О. Тхоржевського, ми включили до нашого робочого визначення поняття.

О.М. Коберник розглядає продуктивну працю як важливий засіб підготовки молоді до самостійного трудового життя. На його думку, продуктивна праця учнів повинна слугувати для “закріплення теоретичних знань з основ наук, оволодіння знаннями, уміннями і навичками в галузі техніки і технології, сучасного виробництва; носити здебільшого творчий характер, бути посиленою, систематичною, колективною; щоб самі умови трудової діяльності ставили учнів у позицію повноправних членів трудового колективу; допомагати вихованцям повною мірою вивчити всі стереотипи та особливості сільськогосподарських професій, правильно їх вибирати” [2, 34]. Таке розуміння аналогічне до вже проаналізованих нами визначень К.М. Катханова. Зведення продуктивної праці до техніки, технологій сільськогосподарського виробництва, тобто лише до реалістичного типу професій не зовсім відповідає сьогodнішнім реаліям української освіти. Хоча думка О.М. Коберника про творчий характер продуктивної праці є слушною і актуальною для з’ясування її сутності в умовах особистісно зорієнтованого навчання. У дисертаційному дослідженні Г.Є. Левченка подано таку дефініцію поняття: “Продуктивна праця школярів – це педагогічно доцільна, економічно виправдана, суспільнонеобхідна діяльність, яка за змістом відповідає їх розумовому, фізичному розвитку і спрямована на формування всебічно розвиненої особистості, збільшення суспільного багатства, а за характером відповідає логіці організації праці в різних сферах соціалістичного народного господарства [5, 52]. У визначенні є протиріччя, адже розумовий і фізичний розвиток без духовного компонента не може забезпечити всебічно розвиненої особистості. Формування сутності продуктивної праці Г.Є. Левченком наближене до визначення Д.О. Тхоржевським, але не виражає всієї повноти змісту продуктивної праці.

ПРОДУКТИВНА ПРАЦЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК СТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ БЛАГ В ПОВНОЦІННОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Вчений-педагог С.М. Шабалов свого часу досить різко висловив своє ставлення до цієї проблеми. На його думку, потрібно припинити спроби оголошувати продуктивною працею, а значить, і проголошувати як таке, що відбулося, саме поєднання навчання з продуктивною працею у тих випадках, коли школярі готують собі різноманітні навчальні посібники, іграшки, займаються технічним моделюванням. Якщо речі називати власними іменами, то продуктивна праця починається там, де вона входить у систему економічних відносин. Отже, продуктивною є та праця, внаслідок якої створюються вироби, призначені для продажу, тобто вони мають природу товару [11]. Зазначений підхід не може бути прийнятий нами як робоча дефініція, адже у ринкових економічних відносинах товарною продукцією є і навчальні посібники й іграшки, і технічні конструкції або їх пошукові макети або інші види інтелектуальної власності особистості.

У дисертаційному дослідженні Д.А. Сметаніна знаходимо інше визначення продуктивної праці: “Продуктивна праця учнів як педагогічна категорія – це відповідна до віку і завдань виховання суспільства, значима праця дітей та підлітків зі створення матеріальних цінностей, яка організовується за логікою виробництва в умовах найбільш близьких до сучасного підприємства і, в силу цього, вона включає учнів в сферу трудових тосунків цього суспільства” [8, 523]. Зазначена сутність продуктивної праці занадто звужена для сучасного її розуміння, оскільки обмежується лише матеріальними цінностями, не беручи до уваги цінності інтелектуальні і художньо-естетичні.

Концепція трудової підготовки учнів сільських загальноосвітніх навчальних закладів тлумачить поняття продуктивна праця учнів, як доцільно організована праця, спрямована на створення матеріальних благ та всебічний розвиток особистості. Вона є одним із найважливіших засобів всебічного гармонійного розвитку підлітків і юнацтва [4, 5].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що в економічній, соціально-педагогічній літературі подаються різні визначення категорії продуктивна праця, але не всі вони можуть бути сприйнятими для сучасної особистісно зорієнтованої парадигми української освіти, спрямованої на повноцінну реалізацію потенційних здібностей особистості. У сучасних ринкових економічних умовах продуктивній праці учнів притаманні нові риси:

- наявність інтелектуальної і художньо-естетичної продукції, менеджменту і маркетингу;

- виробничо-організаційні – коли праця, організована відповідно до вимог сучасного виробництва, що дозволяє включити її в систему трудових відносин дорослих; постійне вдосконалення технічних умов праці, посиленість праці; проектно-художній, дизайнерський підхід до створення продукції;

- економічні – це суспільно необхідна праця для виготовлення продукції або надання послуг, створення нових зразків продукції, кінцевий результат яких – отримання прибутку, попереднє дослідження ринку та залучення до нових форм власності (сімейної, приватної, кооперативної, спільної тощо);

- психолого-педагогічні – це спеціально організована діяльність, що спрямована на формування гармонійно розвиненої особистості, яка повинна відповідати віковим та індивідуальним особливостям учнів, їх ставленню до праці: вивчення форм і методів, за допомогою яких навчання поєднується з продуктивною працею. Отже, категорія продуктивна праця має три рівні розгляду: перший, коли в результаті праці створюється матеріальний, інтелектуальний, художньо-естетичний продукт, що користується попитом споживачів; другий – включає економічні чинники праці (трудомісткість виконуваних робіт, матеріаломісткість продукції тощо); третій – продуктивна праця розглядається з точки зору досягнень науки, техніки та організації виробництва, врахування особливостей менеджменту й маркетингу, тобто в повному обсязі розуміння цієї категорії.

У педагогічному словнику сутність поняття продуктивна праця визначається наступним чином: це “праця учнів, яка передбачає виготовлення (випуск) вартісної продукції, що має суспільну цінність. Одна частина прибутків від продуктивної праці учнів іде на зміцнення матеріальної бази навчального закладу (виробництва), інша – на заробітну плату тих, хто працює” [12, 379]. У поточний момент розвитку українського шкільництва таке визначення продуктивної праці загальноприйнятим, хоч воно й зумовлене Постановою Ради Міністрів СРСР від 23 серпня 1974 р.: “Дозволити керівникам підприємств і організацій створювати і обладнувати у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах навчальні цехи, дільниці, комбінати, лабораторії в якості структурних підрозділів цих підприємств і організацій, і виділяти кваліфікованих робітників та інженерно-технічних працівників для навчання і організації продуктивної праці учнів” [6, 369 – 371]. Але зазначений підхід потребує розширення функцій продуктивної праці

ПРОДУКТИВНА ПРАЦЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК СТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ БЛАГ В ПОВНОЦІННОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

в сучасних ринкових відносинах, створення можливостей для трансформації продуктивної праці у профільну підготовку з урахуванням проектного, творчого підходу до організації продуктивної праці учнів.

У сучасний період реформування української школи на ідеях особистісного розвитку, як і в період революційного романтизму, продуктивна праця трактується не лише з утилітарно-прагматичної точки зору. Усе частіше висловлюється теоретичне положення про продуктивну працю “як один з найважливіших засобів всебічного гармонійного розвитку підлітків і юнацтва” (М.Д. Ярмаченко), “як професійну пробу, що моделює реальну професійну діяльність” (М.І. Піддячий).

В.П. Тименко вважає, що у трудовій підготовці особистісна зорієнтованість виражається у принципах профорієнтаційної спрямованості, політехнізму і проектування [9, 33]. Принцип професіоналізму і профорієнтаційної спрямованості продуктивної праці пов'язаний із професійною майстерністю, зумовленою діагностико-прогностичною реалізованістю, виявленням здібностей відповідно до особистісно ціннісних напрямів життєдіяльності [3].

На початку ХХІ ст. актуалізуються теоретичні положення німецької педагогіки початку ХХ ст., зокрема Г. Кершенштейнера про позитивний вплив традицій народних ремесел, художньо-промислового виробництва на повноцінний розвиток особистості. Таку думку висловлюють Н.В. Абашкіна, Є.А. Антонович, В.В. Вдовченко, В.М. Сирота, П.М. Татівський та інші. Вчені вказують на необхідність організації продуктивної праці учнів на засадах політехнічної творчості – міждисциплінарної проектно-художньої діяльності, у якій синтезуються елементи наукових технічних і гуманітарних знань, інженерного конструювання і художнього мислення.

Висновки. Отже, береться до уваги педагогічною думкою теза про те, що духовний продукт теж може вважатися наслідком продуктивної праці. Продуктивна праця повинна передбачати створення матеріальних і духовних цінностей для різних сфер суспільного життя; здійснюватися у ході класних, позакласних та позашкільних форм організації навчального процесу; будуватися як на безпосередніх, так і на опосередкованих економічних стосунках; має формувати високі моральні риси особистості, національну самосвідомість тощо. З огляду на сучасні тенденції у трактуванні сутності поняття продуктивна праця, ми вважаємо, що – це діяльність, якою зумовлюється утилітарна і

естетична результативність трудових дій, досягається створення матеріальних і духовних культурних цінностей, забезпечується відповідність змісту праці особистісно ціннісним напрямам життєдіяльності людини; діяльність, яка ґрунтується на принципах профорієнтації і професіоналізму, проектування і політехнізму і може бути основою для організації профільної підготовки старшокласників.

У запропонованому визначенні сутності поняття “продуктивна праця” передбачене і зовнішнє, і внутрішнє (особистісне) спрямування продуктивної праці. Наше визначення продуктивної праці наближене до того, яке сформульоване Д.О. Тхоржевським і зазначене в Енциклопедичному словнику. Новим у нашому визначенні є включення принципу професійної орієнтації, поєднання продуктивної праці із професійною підготовкою учнів.

Отже, історичні передумови для такого розуміння продуктивної праці були закладені у радянській школі.

1. Катхадов К.Н. Педагогические основы производительного труда. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1987. – 359 с.

2. Коберник О.М. Організація життєдіяльності учнів сільської школи. – К.: ТОВ “Міжнародна фінансова організація”, 1998. – 92 с.

3. Концепція профільного навчання в старшій школі // Освіта України. – 2003. – №88. – С. 4–5.

4. Концепція трудової підготовки учнів сільських загальноосвітніх навчальних закладів // Сільська школа. – 2003. – №23–24 (130). – С. 4–6.

5. Левченко Г.Е. Трудовое воспитание учащихся IV–VIII классов в процессе производственного труда; Дис... канд. пед. наук. – К., 1982. – 202 с.

6. Об организации межшкольных учебно-производительных комбинатов трудового обучения и профессиональной ориентации учащихся: Справочник партийного работника. – Выпуск 15. – М.: Политиздат, 1975. – С. 369–371.

7. Продуктивна праця // Економічний словник-довідник. – К.: Феміна, 1995. – С. 265–266.

8. Сметанін Д.А. Теорія і практика трудового навчання в українській РСР: Дис... д-р пед. наук. – К., 1971. – Т. 1. – 730 с.

9. Тименко В. П. Синсомоторна цілісність як ознака дитячої продуктивності // Поч. школа. – 2004. – №1. – С. 33.

10. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання. – К.: РННЦ “ДІНІ”, 2000. – Ч. 1. – 248 с.

11. Шабалов С.Т. Политехническое обучение. – М.: АПН РСФСР, 1956. – 728.

12. Ярмаченко М. продуктивна праця учнів // Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: педагогічна думка, 2001. – 379 с.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2008